

OSMANLI SİYASETNAMELERİNİN MÜELLİFLERİ İTİBARIYLA MAHİYETİ BAKIMINDAN TAHLİLİ

AN ANALYSIS ON THE NATURE OF OTTOMAN POLITICAL TREATISES ACCORDING TO THEIR WRITERS

Sena Nur DOĞAN¹

1. Bağımsız Araştırmacı, senanurrdogan@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-2415-4381>

Makale Türü **Article Type**
Derleme Review Article

Başvuru Tarihi/Application Date
10.07.2021

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
16.08.2021

DOI
10.20875/makusobed.969339

Öz

Siyasetnameler, devlet yönetimi üzerine oluşturulan bilgi ve öğüt verici eserlerdir. Yazıldıkları dönemin genel özelliklerinden devletlerin yönetim düzeni, mali durumu ve sosyal yapısına kadar birçok önemli malumat içerirler. Aynı zamanda yol gösterici olan bu kaynaklar Türk devlet kültüründe büyük bir yer tutmaktadır. Osmanlı Devleti, önce çeviri faaliyetleriyle daha sonra da telif eserler ile bu geleneği devam ettirmiştir. İlim adamları, devlet görevlileri veya sultanlar, metinlerini buldukları pozisyonun gerektirdiği bakış açısıyla oluşturmuşlardır. Çalışmanın amacı üç farklı konumdaki müellifin, buldukları döneme ait konuları ve olayları ele alış tarzının nasıl olduğunu ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, makalede Yavuz Sultan Selim'in oğlu Şehzade Süleyman için yazıya dökmüş olduğu siyasetnamesi, Lutfi Paşa'nın "Asafnâme" si ve Kınalızâde Ali Efendi'nin "Ahlâk-ı Alâî" adlı eseri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Osmanlı İmparatorluğu, Siyasetname, Yönetici, Yönetim.

Abstract

Political treatises are informative and counseling works on state administration. They contain many important information from the general characteristics of the period in which they were written, to the administrative order, financial situation and social structure of the states. These resources, which are also guiding, have an important place in Turkish state culture. The Ottoman Empire continued this tradition, first with translation activities and then with copyrighted works. Scholars, statesmen or sultans created their texts with the perspective required by their position. The aim of the study is to reveal how the authors in three different positions handled the issues and events of the period they were in. Accordingly, in this article, Yavuz Sultan Selim's political treatise written for his son, Sehzade Suleyman, Lutfi Pasha's "Asafnâme" and Kınalızâde Ali Efendi's work "Ahlâk-ı Alâî" will be examined.

Keywords: State, Ottoman Empire, Political Treatise (Siyasetname), Administrator, Administration.

Bu makaleye atf yapmak için:

Doğan, S. N. (2021). Osmanlı siyasetnamelerinin müellifleri itibarıyla mahiyeti bakımından tahlili. *MAKU SOBED*, (34), 86-98.
<https://doi.org/10.20875/makusobed.969339>

EXTENDED SUMMARY

Political treatises, which exist in most periods of world history and in various geographies, are guiding works created on state administration. Looking at the tradition of political treatises in the Ottoman Empire, it seems that these important sources were written by three groups of authors. Prof. Dr. Ahmet Uğur made an analysis by addressing this point in a chapter of his book titled “*Osmanlı Siyâset-Nâmeleri*” and drew attention to the significant differences between the authors. In his analysis, he divided the authors into three main groups. In his classification as “scholars”, “statesmen” and “sultans”, he determined the quality of the works as “scholarly”, “practical”, “social or legal”, respectively. In this article, the differences in question were examined comparatively over three separate political treatises. A summary of the results of the comparison is presented in the table below.

Table 1. Political Treatises in terms of Their Authors

	Political Treatise Written to Sehzade Suleyman	Asafnâme	Ahlâk-ı Alâî
When the work is given	Around 1512-1513	Between 1541-1563	1564
Writer	Yavuz Sultan Selim	Lutfi Pasha	Kınalızâde Ali Efendi
Writer’s professional position	Padishah	Grand Vizier (Previously flag officer, beglerbeg and vizier)	Kadi (Previously teacher in a madrasa, then a cadilesker)
Group to which the author belongs	Sultan	Military bureaucracy (<i>Ehl-i Örf; Seyfiye</i>)	Scholar (<i>Ehl-i Şer; İlmiye</i>)
Who is it dedicated to?	To his son, Sehzade Suleyman	To the grand viziers after him	To the Syrian Beglerbeg Ali Pasha
Main topics addressed	Legal sanctions	Behaviors of grand viziers, war measures, fiscal measures and state of the people	Moral science, family and state ethics
The nature of the examples given	–	Only from the Ottomans (<i>Sultans, viziers, other notables and writer’s own experiences</i>)	From Ottomans and other nations (Arab, Greek, Indian etc.)
An example of the advice/provisions given	Whoever kills a man will be killed in place of whoever he kills.	Jobs should not be assigned according to people, people should be assigned according to jobs.	The good or bad of a statesman affects the public. The state of the people depends on the course and intent of its administrator.
The nature of the advice/provisions in general	Concrete and practical (applicable)	Concrete and practical (applicable)	Abstract and theoretical (hypothetical)
Similes made between body limbs and administrative mechanism	–	–	An analogy has been drawn between “chief limb-other limbs” and “administrator people (executives)-managed people”.
Are there quotes like verse, hadith, proverb, poem and story?	No	There are only a few verses.	There are too many quotes.
Are there examples of important persons of the Islamic history?	No	No	Yes
Is there a long introduction that begins with philosophical issues?	No	No	Yes
Language and expression features	Simple, clear, short	Simple, brief, fluent	Euphuistic, literary, long
Dominant aspect of expression	Art of administration and penal provisions	Art of administration	Moral advice
Perspective	Legal and practical	Practical	Scholarly/theoretical
The nature of the work	It demonstrates the code of laws (criminal code) feature.	It shows an application- oriented guide feature.	It shows the feature of the moral book.

According to the review, Grand Vizier Lutfi Pasha of the “seyfiye (military bureaucracy)” class looks at events from a “practical” point of view, while Kadi Kınalızâde Ali Efendi, who is from the “ilmiye (scholar)” group, has a more “theoretical” perspective. On the other hand, “Padishah” Yavuz Sultan Selim presented a text in the nature of a code of laws and displayed a “legal and practical” view. In short, the political treatises have been shaped in the context of the authors’ acqui and the position of the authors is reflected in their works. Therefore, the conclusion that has been reached coincides with the determinations of Prof. Dr. Ahmet Uğur.

1. GİRİŞ

İnsanlar doğası gereği toplumsal varlıklardır, dolayısıyla toplu hâlde yaşamaya ihtiyaç duyarlar. Geçmişe bakıldığında, bu gereksinimin kendilerine bir yönetici seçme eğilimini de beraberinde getirdiği görülmektedir. İlkel kabilelerde dahi düzen böyle işlemiştir. Dolayısıyla yöneten-yönetilen ayrımı, günümüzden çok uzun yıllar öncesinde var olmuştur. Toplumun boyutu büyüdükçe iki grup arasındaki ilişkiler karmaşıklaşmış, yönetim giderek güç hâle gelmiştir. İşte siyasetnameler de iyi bir devlet idaresinin gerekleri konusunda başta hükümdarlara, sonra da diğer idarecilere yol göstermek, nasihat etmek amacıyla yazılmışlardır. Bu çerçevede, en basit tanımıyla devlet yönetimi üzerine kaleme alınan öğüt verici eserlerdir. Milletlerin siyasi anlayışına, kültürel değerlerine, inanç sistemine ve toplumsal özelliklerine göre biçimlendirilirler. Bu eserlerde üzerinde fazlaca durulan konular; devlet yönetiminin esasları, yöneticilerde bulunması gereken nitelikler, ahlak ve adaletin önemi, ilmin üstünlüğü, tarih bilincinin değeri, halk ile temasın ehemmiyeti, otoritenin tesisi ve liderlerin devlet çalışanları ile ilişkileri gibi hususlardır.

Bunlara ek olarak, siyasetnameler yazarları bağlamında karşılaştırıldığında aralarında belirli farklar bulunmaktadır ki Prof. Dr. Ahmet Uğur “*Osmanlı Siyâset-Nâmeleri*” adlı kitabının bir kısmında bu konuya dikkat çekmiştir. Nitekim eserlere bakıldığında müelliflerin yaşadıkları dönemler içerisinde gelişen konulara değişik bakış açıları ile eğildikleri görülmektedir. Örneğin; ilim adamları ile düşünürler olabilecek olandan çok, olmasını beklediklerini dile getirmişlerdir. Bu da onların ilmî yönden düşündüklerini ve pratiği pek dikkate almadıklarını göstermektedir. Aksine, devlet adamları teoriye değil uygulamaya yönelik bir çerçeve çizmişlerdir. İleri sürdükleri fikirler, sundukları öneriler gerçekleşme olasılığı bulunan şeylerdir. Deneyimleri, izlenimleri onlarda bu şekilde bir perspektif oluşturmaktadır. Sultanlar ise daha çok sosyal ve ahlaki nasihatlerde bulunmuşlar veya idarecilere yol göstermek amacıyla eserlerini yalnızca hukuki yaptırımlar bağlamında şekillendirmişlerdir (Uğur, 1992, ss. 95-99). Bu doğrultuda, metinlerdeki hâkim bakış açılarına göre “ilmî”, “pratik”, “sosyal veya hukuki” olmak üzere üç farklı siyasetname türünden söz edilebilir. Makalede incelenmek üzere ayrı türler kapsamında üç eser seçilmiştir. Çalışmada öncelikle siyasetnamenin kavramsal çerçevesi ile tarihsel gelişimi ele alınacak, sonrasında yukarıda bahsedilen siyasetname türlerine değinilecektir. Eserlerin müelliflerinden kısaca bahsedilerek siyasetnamelerin konularına, içeriğine ve olayların ele alınış biçimine yer verilecektir. Müelliflerin içerisinde bulunduğu sınıf göz önünde bulundurularak, bu metinlerin nasıl bir görüş açısı ile meydana getirildiği karşılaştırmalı şekilde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. SİYASETNAME

2.1. Kavramsal Çerçeve

Tarih boyunca devletler olası olumsuz gidişatlar karşısında çare aramışlar, kimi dönemlerde toplumların önde gelen düşünürleri yönetimde yetkili kişilere bu konularda öğüt veren eserler sunmuşlardır. Bu tür metinler “siyasetname” olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım, 2018). Arapça “siyaset” kelimesi ile Farsça “name” sözcüğünden meydana gelen siyasetname, devlet adamlarını politika sanatı hakkında bilgilendirmek, yönetimde dikkat edilmesi gereken konularda onlara yol göstermek amacıyla yazılmış kitap yahut bunların oluşturduğu edebî tür anlamında kullanılmaktadır. Başka bir deyişle; devlet yönetimi üzerine uyarı, tavsiye ve örneklerin yer aldığı yapıtlar için kullanılan bir isimdir (Adalıoğlu, 2009). Kavramın sözlük tanımına bakıldığında ise “*siyaset bilimini anlatan ve bu konuda öğüt veren eser*” ifadesiyle karşılaşılmaktadır (TDK, 2019). Yapılan tanımlamalarda vurgulanan özelliklerden de anlaşılacağı üzere, siyasetnameler rehberlik niteliği ağır basan metinlerdir.

Devlet başkanları için yazılan siyasetnameler “nasihatü’l-mülük, âdâbü’l-mülük, tuhfetü’l-mülük, ahlâku’l-mülük, enîsü’l-mülük”; emîr, vezir veya diğer devlet adamlarına yönelik ise “nasihatü’l-vüzerâ, tuhfetü’l-vüzerâ, mir’âtü’l-vüzerâ” olarak adlandırılmışlardır (Adalıoğlu, 2009). Siyasetnamelerde genellikle devlet yönetimi esas alınır. Bu eserler yöneticilere idari, ahlaki, siyasi, askerî ve ekonomik açıdan öğütler veren birer nasihatname niteliğindedir. Anlatılmak istenen düşünceleri sağlam temeller üzerine inşa etmek amacıyla konulara uygun hadis ve ayetlere yer verilir. Ayrıca anlatımı ilginç hâle getirmek, güçlendirmek için hikâyelerden ve tanınmış şairlerin mısralarından faydalanılır. Bunlara benzer belirli ortak noktaların bulunması açısından siyasetnameler aynı zamanda bir edebî tür olarak kabul edilmişlerdir (Süllü, 2017, s. 52-53). Böylece, dünya çapında yazınsal bir kültür meydana gelmiştir. Bununla birlikte, içerisinde bulunan kültürel coğrafyaya ve geleneklere bağlı olarak niteliklerinin değişkenlik gösterdiğini de belirtmek gerekir.

Bu metinler, genellikle devlette kargaşanın hâkim olduğu zamanlarda yazılmıştır. Eserlerin müellifleri karışıklığın sebeplerini yok edecek, milletin ve devletin tekrar sükûnete kavuşmasını sağlayacak ilkeler ile yöntemler ileri sürmeye çalışmışlardır (Yıldırım, 2018). Siyasetnameler, hem Osmanlı siyasal düşüncesi ve hayatı bakımından hem de tarih araştırmaları açısından birinci derecede belge niteliğindedir (Yılmaz, 2009). Dolayısıyla sosyolojik yönden büyük önem taşımaktadır (Levend, 1962, s. 167). Kurumların aksaklıkları, adaletin ihlali, liyakatin önemi, rüşvetin önlenmesi, erdemli yönetim ilkeleri, sosyal yapının sarsılması, idarecilerin nitelikleri gibi meseleler bu kaynaklarda ele alınan müşterek mevzulardır (Yılmaz, 2009). Hülasa, bir taraftan “yönetici” diğer yandan ise “yönetim” temaları üzerinde durulmaktadır.

Bunlarla beraber, asıl yazılış amaçlarını yerine getirirken iki önemli fonksiyon daha üstlenerek “siyasetname” sıfatının yanı sıra “ahlak” ve “adalet” kitapları olarak da değerlendirilmişlerdir (Yiğit, 2019). Bu tür eserlerde yöneten-yönetilen ilişkisi metaforlar bağlamında ele alınmış ve kullanılan bu semboller metinden metine çeşitlilik göstermiştir. Örneğin birçok siyasetnamede hükümdarları anlatırken Allah’ın gölgesi, güneş, çoban, kalp, çadırın temel direği, gemi kaptanı, bahçıvan ve şifa dağıtan hekim gibi simgelerden faydalanılmıştır. Devlet; canlı bir organizma, sıhhatli bir vücut vb. ifadelerle sembolize edilmiştir. Halk ise şifa arayan hasta, güdülen sürü, geminin içindeki yolcular, bahçedeki bitkiler nitelendirmeleriyle ön plana çıkmıştır (Akyüz, 2016, s. 90; Yiğit, 2019). Görüleceği üzere hükümdarlar, devlet ve halk için adeta bir kurtarıcı, kılavuz, onları ayakta tutan özelliğini haiz kişiler konumunda tutulmuşlardır. Dolayısıyla metaforlar içerisinde birincil önem “yönetici” rolünde olanlara verilmiştir.

Sonuç olarak, siyasetnameler klasikleşmiş eserler olarak hâlâ önemini korumakta, günümüz siyasi ve sosyal hayatına da ışık tutmaktadır (Yıldırım, 2018). Üstlendikleri rehberlik misyonu, devirlerin problemlerine getirdikleri çözüm önerileri, ait oldukları toplumların sosyo-kültürel unsurlarının bir aynası olmaları ve siyasetten edebiyata, hukuktan idareye kadar birçok disipline yaptıkları katkılar işlevselliğini korumaktadır (Yiğit, 2019). Bu çerçevede, yazıldıkları dönemdeki stratejik konuları bir “kılavuz” niteliğine bürünmüş şekilde devam etmektedir.

2.2. Tarihsel Gelişim

İdareye ve siyaset bilimine dair pek çok prensibi içinde bulunduran siyasetname geleneğinin kökleri insanlık tarihine dayanmaktadır. Kaleme alındıkları dönemin en değerli fikir ürünlerinden olan bu metinler, dünya tarihinin çoğu döneminde ve coğrafyasında var olmuşlardır. Yazılış amaçları hemen hemen aynıdır, mamafih farklı dönem ve mekânlar dolayısıyla düşünceleri oluşturan değerler dizisi ile anlatım şekilleri başkalık göstermektedir (Yıldırım, 2018). Bir başka deyişle, her kültürün kendine has özellikleri eserlere yansımıştır.

Bu tür eserler, Doğu’da çok eskiden beri mevcuttur. Sâsânilerin son zamanlarında hükümdarlara öğüt niteliğinde kaleme alınan nasihat kitapları “andarzname” ve “pendname” adları altında yaygınlaşmıştır. İslamiyet’ten sonra bu Doğu kökenli eserler Arapçaya aktarılmıştır (Uğur, 1992, s. 2). İslam medeniyetine, 8. yüzyılın ortalarından itibaren ilk olarak tercüme yolu ile giren siyasetnameler, Osmanlı dünyasına da aynı usulle girmiştir (Cerrah, 2019, s. 2003). Hemen hemen tamamı Farsça ile Arapçadan çevrilen eserlerin en mühimleri “*Kelile ve Dimne*”, “*Kâbusname*” ve “*Marzubânname*” dir (Altay, 2011, s. 1799). Bu çeviriler devlet geleneği, yönetim yorumları ve siyaset literatürünün Osmanlı coğrafyasına taşınmasını sağlamıştır (Yılmaz, 2009). Osmanlı Devleti’nde ilk telif siyasetnameler ise 15. yüzyılın başlarında verilmeye başlanmıştır (Altay, 2011, s. 1800). Doğu’da buna benzer gelişmeler olduğu gibi, Batı dünyası da bu alanda birçok eser vermiştir (Uğur, 1992, s. 2). Hükümdar aynaları (mirrors for princes) olarak adlandırılan bu tür eserler prenslere, hükümdarlara yahut üst düzey devlet yöneticilerine rehberlik etmek üzere kaleme alınmışlardır (Aksoy A., 2019). Görüldüğü üzere, dünyanın çeşitli bölgelerinde değişik isimler altında yazılmış olan metinler bu geleneğin bir parçasıdır. Buldukları toplumun birer yansıtıcısı olarak kendilerini devam ettirmiş ve günümüze kadar gelmişlerdir.

Siyasetnameler Asya, Akdeniz ve Orta Doğu coğrafyası içerisinde şekillenmiş, bu bölge geleneklerinin adalet, devlet, insan ve nizama dair düşünceleri ile yoğrularak beslenmiştir. Etkilendikleri temel fikir havzaları dikkate alındığında ise Orta Asya, İslam ve Yunan düşüncesi olmak üzere üç önemli kültürden bahsetmek gerekir. Bu kültürler siyasetnameleri konusal, biçimsel ve kavramsal olarak etkilemişlerdir. Siyasetnameleri besleyen Orta Asya, İslam ve Yunan felsefi gelenekleri, sırasıyla yöneticiyi “hükümdar”, “halife” ve “filozof” olarak ele almaktadır. Hükümdar otoriteyi “yasalar” ile sağlarken, halife “din ve şeriat” ile, filozof ise “akıl” aracılığıyla temin eder. Bu üç gelenek, siyasal alanın aktörleri olarak “seçkinler”, “ulema” ve “filozoflar” sınıfını öne çıkarır. Meşruiyetin “güç”, “din” ve “akıl” olmak üzere üç

esas kaynağı vardır. Bu çerçevede siyasetnameler din, güç ve aklın egemenliğini kendi içlerinde “uzlaştırmaya çalışan” konumundadır (Keskintaş, 2016). Yani toplumda meydana gelen düşünce ve çıkar ayrılıklarını bir ölçüde giderme, uyumlaştırma, bu doğrultuda yönetimin sağlam temeller üzerinde sürdürülmesini sağlama amacını taşırlar.

Osmanlı siyasal kültürü bu üç havzanın kültürel değerlerini taşımaktadır. Dolayısıyla Osmanlı siyasetnameleri de kendinden önceki siyasetname geleneklerinin bir devamı niteliğindedir. Bununla birlikte, biçim ve konu itibarıyla farklılaşan yönleri bulunmaktadır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Keskintaş, 2016). Kısaca bahsetmek gerekirse; teorik nitelikleri, konuları, devlet aygıtını ele alış biçimleri, geçmiş ile kurdukları ilişki biçimi, sorunsalları ve yazarları bakımından diğer siyasetnamelerden ayrıldığını söylemek mümkündür (Keskintaş, 2016). Bu farklılıklar doğal olarak Osmanlı'nın dönem içerisindeki konumu itibarıyla üstlenmiş olduğu rollerden ileri gelmektedir.

2.3. Yazarlarına Göre Osmanlı Siyasetnameleri

Osmanlı siyasetname geleneği incelendiğinde, bu önemli eserlerin başlıca üç yazar grubu tarafından kaleme alındığı görülmektedir. Bunlar “ilim adamları ile düşünürler”, “devlet adamları” ve “sultanlar”dır. İlim adamları ile düşünürler okuma, düşünme, fikir üretme üzerine odaklanmış şahıslardır. Dolayısıyla olmasını düşündüklerini yani beklentilerini dile getirirler. Olaylara ve konulara ilmi açıdan bakarlar, pratikte olup olamayacağı ile çok ilgilenmezler. Bu grup tarafından yazılmış siyasetnamelerde idare sanatından ziyade ahlaki nasihat yönü ağır basan bir anlatım söz konusudur. Düşünceler ayet ve hadislerle desteklenir, İslam tarihinin önemli kişilerinden örnekler verilir. Yunan felsefesinden İslam'a geçen anasır-ı erbaa (hava, güneş, su, toprak) ve bunlara benzetilen “kalem ehli, kılıç ehli, sanat ehli ve çiftçiler” başta anlatılan konulardır. Ayrıca vücudun uzuvları ile idari mekanizma arasında yapılan teşbihler de bu sınıfa ait eserlerin özelliklerindedir (Uğur, 1992, ss. 95-97).

İlim adamlarının aksine devlet adamları teoride değil, pratikte olanı ileri sürerler. Kendi uygulama ve deneyimlerinden veya önceki yöneticilerin uygulamalarından hareketle eserlerini oluştururlar. Bu çerçevede, sundukları fikirlerin hemen hemen tamamı olabilecek şeylerdir. “Geçmişte falanca sultan şöyle yapardı, ben böyle yaptım, bunun olması lazım gelir” gibi tabirler kullanırlar. Örnek gösterilen şahsiyetler Osmanlı padişahları, devlet adamları ve kendileridir. Bu grubun yazdığı metinlerde ahlaki nasihatten çok idare sanatı üzerinde durulur. Sultanların kaleme almış olduğu siyasetnamelere bakıldığında ise eserlerin bazılarının ahlaki ve sosyal öğütlerden oluştuğu, diğer kısmının yalnızca hukuki yaptırımları kapsadığı görülmektedir. Örneğin, Sultan II. Murat'ın oğlu Fatih Sultan Mehmet'e yaptığı nasihatleri kapsayan eseri ahlaki ve sosyal mahiyette iken, Yavuz Sultan Selim'in oğlu Şehzade Süleyman için yazdığı siyasetname hukuki niteliktedir (Uğur, 1992, ss. 97-99).

Bütün bunlara ek olarak şunu belirtmek gerekir ki müellifler bakımından yapılan bu tasnif, genel bir sınıflandırmadır. Bunların içerisinde aynı şahsın birden fazla niteliğe sahip olduğu da görülebilmektedir. Örneğin, Sadrazam Lutfi Paşa hem devlet adamı hem tarihçidir, veziriazamlığının yanı sıra ilmi bir kariyere de sahiptir. Burada önemli olan, farklı gruplar arasında gerek eserlerin sunuluşunda gerekse muhtevalarında belirgin farklar bulunduğu (Uğur, 1992, ss. 100-101). Makalenin üçüncü bölümünde incelenecek siyasetnameler de bu bağlamda seçilmiştir.

3. SİYASETNAMELERİN MÜELLİFLERİ TEMELİNDE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

3.1. Sosyal ve Hukuki Siyasetname Örneği: Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Şehzade Süleyman'a Yazdığı Siyasetname (1512?)

Siyasetnamenin müellifi Padişah Yavuz Sultan Selim, bir rivayete göre 1467-1468 yıllarında, daha kuvvetli bir ihtimale 1470'te, babası II. Bayezid'in sancak beyi olarak bulunduğu Amasya'da doğmuştur. Osmanlı belgelerinde adı “Selim Şah” olarak geçer. Ancak daha kendi döneminde cesareti, sert mizacı ve ataklığından ötürü “Yavuz” lakabı ile tanınmıştır. Sultan Selim, tahta geçmek için bir yandan kardeşleri diğer yandan babası ile çetin bir mücadeleyi göze almaktan çekinmemiştir (Emecen, 2009). Böyle bir mücadele için Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılın başlarında yaşadığı bazı iç problemler (Safevîler ile yaşanan sorunlar), I. Selim'in harekete geçmesi için uygun bir ortam oluşturmuştur. Otuz yılı aşkın süredir Osmanlı tahtının sahibi olan II. Bayezid, Safevîlerin düşmanca faaliyetlerine gerekli karşılığı verememiş; halk ancak Yavuz

gibi dinamik bir padişaha ihtiyaç duyulduğunu düşünmeye bağlamıştır (Unan, 2017, s. 216). Nihayetinde II. Bayezid, çeşitli baskılar karşısında tahtından oğlu lehine feragat etmeye mecbur olmuş, Yavuz Sultan Selim dokuzuncu Osmanlı hükümdarı olarak 1512’de tahta çıkmıştır (Emecen, 2009).

Saltanatını ilan ettikten sonra ilk olarak iktidarını sağlamlaştırmaya çalışmış, sonra ise Osmanlı için ciddi bir dinî ve siyasi tehdit unsuru olan Şah İsmail’i hedef almıştır. Çaldıran Savaşı sonucunda onu geri çekilmek mecburiyetinde bırakmış, Mercidâbık Muharebesi ile Memlük ordusunu dağıtmıştır. Böylece Doğu ve Güneydoğu Anadolu şehirlerinde Osmanlı hâkimiyeti sağlamlaştırılmıştır (Emecen, 2009). Padişahlığı sırasında son Anadolu beyliklerini de Osmanlılara katmak suretiyle Anadolu’nun siyasi ve coğrafi birliğini sağlamıştır. Dönemin en önemli iki ticaret yolunu Osmanlı kontrolüne almış, devletin gücünü denizlere de yansıtmak için donanmaya büyük bir ehemmiyet vermiştir (Unan, 2017, ss. 218-219). Kısa süren saltanatına ve dönemi esnasında ortaya çıkan ayaklanmalara rağmen, kamu hazinesinin en yüksek değerine I. Selim zamanında ulaşılmıştır. Sonraki padişahlar onun döneminden daha fazla bir birikim sağlayamamış, saray hazineleri uzun bir süre boyunca “Sultan Selim Şah” mührü ile açılıp kapatılmıştır (Erturgut ve Soyşekerci, 2010, s. 979).

Yavuz Sultan Selim, İslam dünyası üzerinde bütünleştirici bir lider sıfatını haiz olması dolayısıyla bazı kaynaklarda “hilafet tahtının sultanı” şeklinde anılmıştır. Resmî belgelerde ise “hâdimü’I-Haremeyn (Mekke ve Medine’nin koruyucusu)” unvanı ile zikredilmiştir (Emecen, 2009). Altı milyon kilometrekareyi aşkın geniş bir coğrafya üzerinde yaşayan farklı din ve etnik köklere mensup milletleri ustaca idare etmede mahir olan Sultan Selim, ülkesinin her köşesinde adaletin hâkim olması için çalışmıştır. Devlet çarkının iyi işleminin mühim şartlarından birisinin de güçlü bir ekonomi ve hazine olduğunu çok iyi bilen I. Selim, aynı zamanda iyi bir edip ve şairdir. Boş vakitlerini âlim ve ediplerin meclislerinde geçirmekten hoşlanan, ilmi seven, ulemaya hürmet gösteren bilhassa tarih, tasavvuf ve felsefe konusunda derin bilgi sahibi bir padişahdır (Unan, 2017, ss. 219-220). Dolayısıyla “hezarfen” bir kişiliktir demek yanlış olmaz.

Siyasetnamenin özelliklerine bakıldığında ise hangi tarihte yazıldığı konusunda herhangi bir ize rastlanmamakla birlikte Yavuz Selim’in padişahlığının ilk yılında (1512) yahut yıllarında Manisa’ya gönderilmiş olduğu düşünülmektedir. Manisa sancağını idare etmekle görevli olan Şehzade Süleyman’ın isteği üzerine I. Selim tarafından gönderilmiş bir “ceza kanunnamesi” niteliğinde olan metnin hükümleri hem sancağın merkezi hem de bu merkeze bağlı şehir, köy ve kasabalar için geçerlidir. Söz konusu hükümlerin, suç işlenen yerlerin kadıları tarafından uygulanacağına da dikkat çekilmiştir. Ayrıca metnin yürürlüğe konulması, öncelikle halka bildirilme ve tanıtılma şartına bağlanmıştır (Karal, 1942, ss. 37-38). Reayanın bilgilendirilmesine verilen bu önem, iyi yönetişimin prensiplerinden “açıklık (şeffaflık)” ilkesini akla getirmektedir.

Siyasetname “Zina Üzerine Hükümler”, “Katil Vakası Üzerine Hükümler”, “Hırsızlık Vakası Üzerine Hükümler”, “Yankesicilik ve Cerh Üzerine Hükümler”, “Şehirlerde ve Köylerde Kundakçılık Üzerine Hükümler” olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır (Altay, 2011, s. 1803). Manisa Şeri Mahkeme sicillerinden kopya edilerek günümüze ulaşması sağlanmıştır ancak nüshanın bulunduğu defterin birkaç sayfası yırtılmış olduğu için ele geçen belgenin eksik olduğunu da belirtmek gerekir (Karal, 1942, ss. 37-38). Karal, söz konusu suretin muhteva itibarıyla orijinalinin aynısı olarak kabul edilebileceğini söylemektedir. Bu savını Osmanlı’da vilayet, sancak veya kazalara gönderilen kanun, ferman veya siyasetnamelerin neşir ve tatbiklerine geçilmeden evvel şeri sicillâta¹ kaydedilmesinin kanun hükmünde kabul edilmesine dayandırmaktadır (1942, s. 37). Bu uygulama, ayrıca Türk devlet geleneğinde belgelerin kaydedilmesine gösterilen ehemmiyeti ortaya koymaktadır.

Yazılış amacı Şehzade Süleyman’a yol göstermek olan bu siyasetnamede geçen terimler, halk dilinde kullanılan kelimelerden ibarettir (Karal, 1942, ss. 37-38). Dili oldukça yalın, anlatımı açık ve net olan metin, birtakım hukuki yaptırımlar içermektedir. Kısadır, kanunname niteliğinde olduğu için diğer siyasetnamelerde genel olarak görülen atasözü, ayet, hadis, şiir veya hikâye örnekleri yoktur. Direkt olarak uygulamaya yöneliktir. Belirli suçlar hakkında karşılaşılabilecek muhtelif vaziyetler belirtilmiş, bu vaziyetler karşısında ne yapılacağı yargıya bağlanmıştır. Örneğin, hırsızlık vakası için yedi farklı durum öngörülmüştür. Üçüncü durum ve bu konuda verilen hüküm şu şekildedir: “(...) köy içinde veya mahalle içinde olacak hırsızlıklarda köy ve mahalle halkı hırsız bulmakla mükelleftir.” (Karal, 1942, s.39). Katil vakası ile ilgili bir maddede de “(...) cinayet, ana, baba ve akraba şahsında işlenirse, cezası şeriat hükümlerine uygun olarak verilecektir.”

¹ Sicillât; yargı kararını içeren belge, ilam, mahkeme defteri anlamına gelmektedir (Atar, 2010).

ifadesi yer almaktadır (Karal, 1942, s.39). Sonuç olarak, müellifi bir “padişah” olan bu siyasetnamede hâkim olan bakış açısı “hukuki” ve “pratik” tir. Bütün bunlara ek olarak, söz konusu belge Türk devlet felsefesinde egemenliğin kullanım şeklinin “hukuki” olduğunu da kanıtlar mahiyettedir.

1.2. Pratik Bir Siyasetname: Asafnâme (1541-1564)

Müellif Lutfi Paşa'nın doğum tarihi üzerine herhangi bir bilgi bulunmamakla beraber, getirildiği görevlerden yola çıkılarak 1488 senesi civarında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. II. Bayezid'in saltanat dönemi ortalarında, Arnavut kökenli bir devşirme olarak saraya alınmıştır. Enderun'da iyi bir tahsil gören Lutfi Paşa, “*Tevârih-i Âli Osmân*” ve “*Asafnâme*” isimli eserlerinde yer verdiği kısa öz geçmişinde, I. Selim tahta çıktığında çuhadarlıktan² 50 akçe müteferrikalık³ ile taşraya gönderildiğini belirtmektedir (İpşirli, 2003). Yavuz devrinde çeşitli devlet kademelerinde görev alan müellif, aynı zamanda Sultan Süleyman'ın kız kardeşi Şah Sultan ile evlidir (Döşemetaş, 2018, s. 36). Kanunî döneminde sancak beyliği, beylerbeyliği, vezirlik gibi mevkilerin ardından 1539 senesinde sadrazamlığa getirilmiştir. 1541 yılında azledilen Paşa, geriye kalan hayatını Dimetoka'daki çiftliğinde eserlerini yazmaya adanmış (Altay, 2011, s. 1803) ve 28 Mart 1563 tarihinde vefat etmiştir (Uğur, 2017b, s. 7).

Lutfi Paşa, *Asafnâme* adlı eserinde veziriazamlığı kendi isteğiyle bıraktığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra, sadareti sırasında giriştiği önemli icraatları (örneğin, rüşvet gibi hileli işlerle mücadelesi) karşısında memnun olmayan grup muhalefetlerinin, onun görevden alınmasında büyük rol oynadığı düşünülmektedir (İpşirli, 2003). Paşa'nın, Sehî Bey tezkiresinde bulunan şiirinde yer alan bir beyit de bunu doğrular niteliktedir. Söz konusu beyitte Lutfi Paşa, iddiacıların onu ayıplayarak, kötüleyerek suçladığını dile getirmektedir.⁴ Paşa, taşradaki sancak beyi ve beylerbeyi vazifelerinin ardından, vezirliği ve sadareti esnasında oldukça mühim vazifeler üstlenmiştir. Menzil teşkilatını geliştirmiş, halktan zorla at temin etme uygulamasını sonlandırmıştır (İpşirli, 2003). Müsadere uygulamasındaki haksızlıkları gidermeye çalışmış, devlet hazinesine intikal eden malların yedi yıl bekletilmesi ve sahibi çıkmadığı takdirde hazineye kaydedilmesi usulünü getirmiştir (Döşemetaş, 2018, s. 39). İlk yaptığı işlerden birisi, Koca Sinan'ı mimarlığa tayin etmesidir. Görev süresi boyunca, işleri tam bir düzene sokmuş, yapılan yersiz harcamaları kesmiştir. Böylece devletin hem iç hem de dış bölgelerdeki saygınlığını yükseltmiştir (Uğur, 2017b, s. 8). Devlet adamlığının yanı sıra tarihçiliği ve şairliği de bulunmaktadır (İpşirli, 2003). Olayları iyi araştıran, inceleyen, problemlerin çözümü için acil ve önleyici tedbirler alan, itidal sahibi bir vezirdir. Saray entrikalarına hiç bulaşmamış, daima olayların dışında yer almıştır. Nitekim Fuat Köprülü bunu şöyle dile getirmiştir:

“O, Makbul İbrahim Paşa ve Rüstem Paşa gibi parlak bir zekaya sahip olmamakla beraber, keskin görüş sahibi, dürüst ve idarenin bozuk noktalarını düzeltmeye özenen, saray entrikalarına alet olmayacak kadar kendi başına davranan bir kişi idi. Onu diğer arkadaşlarından ayıran başlıca özelliği, bu ahlâki iradesidir.” (Akt. Uğur, 2017b, s. 9).

Lutfi Paşa'nın “*Asafnâme*” si, Osmanlı siyasetname geleneğinde kendine has karakteri olan bir eserdir. Yazarın tamamen kendi deneyimlerine dayanmaktadır, dolayısıyla Osmanlı siyasetname anlayışının pratiğini göstermesi açısından dikkat çekici mahiyettedir (Yılmaz, 2009). Lutfi Paşa, kitabının giriş kısmında bu eseri yazma amacını şöyle dile getirir:

“Şimdi padişahımız olan, sultanların en büyüğü, hakanların en şereflişi, Allah'ın kullarının yardımcısı ve Allah'ın ülkelerini koruyan, Allah için gaza eden, Mekke ve Medine gibi kutsal şehirlere hizmet götüren, Sultan Süleyman Han -Allah Onun kudretini daim kılsın- bu fakire veziriazamlık makamını verdiği zaman, bazı töre ve yasaları, Divan-ı Hümayun'un kanunlarını evvelce gördüklerime aykırı olarak perişan hâlde bulduğumdan, veziriazamlık adabını ve veziriazamlığa gerekli olan önemli şeyleri toplayıp bu kitapçığı yazıp ona Asafnâme adını verdim. Ta ki veziriazamlığa getirilen kardeşlerim okudukça bu fakire dua ederler.” (2017, s. 26).

Anlaşılabacağı üzere bu siyasetname Kanuni Sultan Süleyman dönemi sadrazamlarından Lutfi Paşa'nın, vezirlere yol göstermek ve rehberlik etmek için yazmış olduğu bir metindir. Başlıksız bir giriş ve

² Çuhadar, “*Osmanlı Devleti'nde padişahın hizmetinde bulunan sarayın büyük memurlarından her biri*” anlamına gelmektedir (TDK, 2019).

³ Müteferrika; padişah, vezir veya diğer devlet büyüklerinin yanında türlü hizmetlerde görev alan kimsedir (TDK, 2019).

⁴ Lutfi Paşa'nın bu beyti şöyledir (Sehî Beg, 2017, s. 35):

*“Müdde'iler taşladılar ta'n taşıyla beni
Vaktidür kim rahm idesin şâh sultânım meded”.*

dört bölümden oluşmaktadır. Müellif, giriş bölümünde kısaca kendinden bahsetmekte, ardından eseri neden yazdığını açıklamaktadır (Altay, 2011, ss. 1803-1804). İlk bölümde sadrazamın sahip olması gereken özellikler, ikinci bölümde savaş tedbirleri, üçüncü bölümde hazinenin idaresi ile mali meseleler, dördüncü bölümde ise reyanın durumu üzerine değerlendirme ve açıklamalar yapmaktadır (Yılmaz, 2003, ss. 302-303). Ali Emîrî, Lutfi Paşa'nın bu eserinin muazzam işlerin ortasında bulunulan bir dönemde kaleme alındığını şu sözleriyle belirtmektedir:

“Herkes muhteşem fetihlerin ve başarıların büyük neşesi içinde sevinç sarhoşu iken, Lutfi Paşa diğerlerinden ayrılıp yalnız kalmayı tercih ederek ahlakın bozuluyor olmasından, israfların artmasından, kadim yolun çığırından çıkmasından, devletin yok olup yıkılmaya yüz tutmasından yakınmıştır. Bu doğrultuda harekete geçerek Asafnâme'yi yazmıştır. Gerçekten de bu eser büyük bir ileri görüşlülük ve fedakârlık göstergesidir.” (2017, ss. 16-17).

Buradan da görüldüğü gibi Lutfi Paşa, Osmanlı sistemindeki sarsıntıyı ilk fark edenlerden olmasıyla dikkat çekmiştir. Yazdığı “Asafnâme” ile siyasi düşünce tarihinde yeni bir üslubun öncüsü olmuş, daha sonra kaleme alınan eserlerin pek çoğunda bu kitaba çok sayıda atıf yapılmıştır (Yılmaz, 2003, ss. 300-302). Bir yandan Osmanlı teşkilatı hakkında genel kuralların, diğer yandan aksayan hususların dile getirildiği bu eser, veziriazamlık gibi yüksek makamda bulunan bir kişinin deneyim ve fikirlerini yansıtmaya bakımından büyük bir önem arz etmektedir (İpşirli, 1991).

Lutfi Paşa'nın 1541 yılında emekli olup çiftliğine çekildikten sonraki dönemde kaleme aldığı bu eserde tumpuraklı, uzun bir giriş veya sonuca yer verilmemiştir. Her cümle bir kanun maddesi gibi özlü bir anlatımdadır (Uğur, 2017a, ss. 11-12). Ehl-i örf zümresinden “seyfiye” sınıfına dâhil olan müellif, eserde somut ve uygulanabilir öğütlerde bulunmuştur. Deneyimlerinden ve izlenimlerinden yola çıkarak önermiş olduğu her şey olabilecek niteliktedir. Örneğin, taşrada bulunan vezirlerin birisinden şikâyetçi olduğunda onun hemen görevden alınmaması, önce uyarılması gerektiğini söylemektedir. Adama göre iş tayin etmek yerine, işe göre adam atamanın doğruluğunu savunmaktadır. Gereğinden fazla asker bulundurmanın ve sık sık maaş artırılmasına gidilmesinin lüzumsuz olduğunu belirtmektedir. Bu öğütlerini anlatırken vermiş olduğu misaller başka uluslardan değildir, sadece Osmanlı Devleti'ndendir. Sultanlar, vezirler ve diğer ileri gelen devlet adamlarının uygulamalarından yola çıkmakta, özellikle de Yavuz Sultan Selim devrinden örnekler vermektedir. Örneğin, eserinin üçüncü bölümünde yer alan “*Mutlaka gelir giderden fazla olmalıdır. Devletin işlerinin aksamaması için mümkün mertebe tedbir aldirttum.*” (Lutfi Paşa, 2017, s. 43) cümlesi ile kendi uygulama ve önerisinden bahsetmekte, “*Padişahın yeniçeri ve sipahiye altı gün erzak vermesi kanun gereğidir. Yavuz Sultan Selim Han, üç gün hududa girildiğinde ve üç gün de çıkarken vermiştir.*” (Lutfi Paşa, 2017, s. 40) ifadeleriyle ise o dönem padişahının yaptıklarından örnek vermektedir. Bunların yanı sıra Yavuz Sultan Selim'in siyasetnamesinden biraz daha uzun, aşağıda incelenecek olan *Ahlâk-ı Alâî*'den ise oldukça kısadır. Kınalızâde Ali Efendi'nin *Ahlâk-ı Alâî*'sinde bol bol kullandığı atasözü, şiir, öykü veya hadislere *Asafnâme*'de rastlanmaz. Eserde yalnızca iki ayet kullanılmıştır, onun dışında buna benzer alıntılardan yararlanıldığı görülmemektedir. Sade ve akıcı bir dille yazılmıştır. Tüm bunlar ışığında, müellifi sadrazam olan mevzubahis eserin “pratik” bir perspektifle yazıya dökülmüş olduğu söylenebilir.

3.3. İlmî Siyasetnameye Bir Örnek: Ahlâk-ı Alâî (1564)

Eserin yazarı Kınalızâde Ali Efendi 1510 yılında Isparta'da doğmuştur. Babası çeşitli kadılıklarda bulunan Emrullah Efendi, dedesi Abdülkadir Hamîdî'dir. “Kınalızâde” lakabıyla tanınmasının sebebi, dedesinin sakalı için kına kullanmasından ileri gelmektedir. Kaynaklarda onun hemen hemen her mevzuda malumat sahibi olduğu belirtilmektedir. Nitekim Kâtib Çelebi, Ali Efendi hakkında “*Gerçekleri araştırıp bulan ulu Türk âlimi, dünyaya bir gelenlerdendir.*” ifadesini kullanmaktadır (Aksoy, 2002). Eğitimini öncelikle ailesinden almış olan Ali Efendi'nin çocukluk ve gençlik yılları ilim tahsili yolunda geçmiştir. İlk müderrislik görevine 1541 senesinde Edirne'deki Hüsâmiye Medresesi'nde başlamıştır (Yalçınkaya, 2019, s. 403). Kaynaklarda “Ali Çelebi” olarak da anılan Kınalızâde, müderrislik vazifelerinden sonra Şam, Kahire ve Bursa kadılıklarında görev almış, 1570'te İstanbul kadılığına getirilmiştir. Bir sene sonrasında Anadolu kazaskerliğinde bulunmuş ve 1572 yılında gut hastalığı sebebiyle Edirne'de vefat etmiştir. Türkçe, Arapça, Farsça şiirler yazabilecek yetenekte olan Ali Efendi, tefsir ve hadiste de oldukça iyidir. Kur'an'ın, pek çok hadis, olay ve şiirin ezberinde olması, hafızasının kuvvetli olduğunu göstermektedir. İhtisas sahibi olduğu bir diğer alan da hikmettir. Felsefeyi derin bir şekilde tetkik etmiş, yeni metotlarıyla ahlak ilmini İslam'da esaslı bir bilim dalı seviyesine yükseltmiştir (Güneş, 2020, ss. 12-13). Onun bu çok yönlü müktesebatı, yazmış

olduğu *Ahlâk-ı Alâî* adlı eserinde görülebilmektedir. Öyle ki, kitabın giriş bölümünde vermiş olduğu felsefi bilgiler, düşüncelerini anlatırken kullandığı ayetler, hadisler ve şiirler bunun bir göstergesidir.

Kınalızâde'nin Batı'da ve Doğu'da şöhretinin yayılmasını sağlayan eseri "*Ahlâk-ı Alâî*", 1564 yılında Suriye Beylerbeyi Ali Paşa'ya ithaf edilmiştir (Güneş, 2020, s. 14). Müellif, Ali adının "yükseklik, yücelik" anlamındaki "âlâ" dan türediğini göz önünde bulundurarak kitabına "*Ahlâk-ı Alâî*" adını verdiğini belirtmiştir (Kahraman, 1989). Kitabın İstanbul ve Avrupa kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmaktadır. 1833 senesinde Bulak'ta basılmış, kısmen Batı dillerine de çevrilmiştir. Kitabı yazmadaki amacının bir ölçüde ahlak ilmini tamamen içine alan, "Türk dili" ile kaleme alınmış bir metin meydana getirmek olduğunu belirten Kınalızâde'nin bu eseri, yüzyıllar boyunca Türkçe yazılan ahlak kitaplarına kaynak olmuştur. Ayrıca, Osmanlı'nın son zamanlarına kadar medreselerde okutulan ahlak derslerinin de temeli sayılmıştır (Güneş, 2020, ss. 14-15). Bu bilgiden yola çıkılarak eserin öğreticiliğinin ön planda olduğu söylenebilir. Fakat müellifin yer verdiği şiirler ve edebî sözler, söz konusu kitabın edebî yönünü de güçlü kılmıştır.

Kanunî devri gibi görkemli bir dönemde yaşayan Kınalızâde, hem Osmanlı Devleti'nin kurumsal ve siyasal büyümesini incelemiş, hem de kendi zamanında gördüğü sorunlar üzerinde durmuştur. Daha açık bir ifadeyle; *Ahlâk-ı Alâî* adlı kitabında bir taraftan kişisel ve ailevi ahlaka ilişkin genel birtakım açıklamalar yapmış, diğer yandan da devlet problemlerine çözüm bulma noktasında bir danışma kitabı meydana getirme çabası içerisinde olmuştur (Doğan, 2013, ss. 205-206). Ali Efendi bu siyasetnameyi yazmak için Batı'dan özellikle Aristo'yu, Doğu'dan da Nasîruddîn et-Tûsî, Celâlüddîn Devvânî, Hüseyin Vâiz ve İmam Gazzâlî'nin eserlerini tetkik ederek bunlardan sık sık alıntılar yapmıştır (Güneş, 2020, s. 15). Müellifin ifadesine göre, "ahlak felsefesi üzerine bir telif" olan bu kitap, bir mukaddime ve üç bölümden oluşmaktadır (Kahraman, 1989). Bölümlerden birincisi "Ahlâk İlmi", ikincisi "Aile Ahlakı", üçüncüsü de "Devlet Ahlakı" üzerinedir ve her biri ayrı bir kitap niteliğindedir. Genel hatları itibarıyla bir ahlak kitabı vasfında olan bu eserin özellikle son bölümü bir siyasetname özelliği göstermektedir.

Kınalızâde Ali Efendi'nin *Ahlâk-ı Alâî*'si, incelenen diğer siyasetnamelerden oldukça uzundur. Giriş kısmında esas kısımlarda yazılanların daha iyi anlaşılabilmesi için temel bilgiler sunulmakta; ruhun varlığının ispatlanması, tabii varlıkların dört unsuru (su, ateş, hava, toprak) gibi felsefi konulara değinilmektedir. Dili süslüdür; hikâye, şiir, ayet ve hadislerden fazlasıyla faydalanılmıştır. Örneğin, akıllı hükümdarın mağrur olmaması ve hayırdan uzak durmaması gerektiği şeklindeki düşüncelerini "*Bir söz söyleyeyim, dinlersen zararlı olmaz / Her kim ki mağrur olur, elbette o muzaffer olmaz.*" (Kınalızâde Ali Efendi, 2020, s. 408) dizeleriyle ifade etmiştir.

Başka bir kısımda, sultanların diğer insanlar hata yaptığı zaman onlara verilecek cezanın boyutunu düşünmediklerini, ancak kendileri acı duyduğunda sonucun farklı olduğunu bir öykü ile şu şekilde dile getirmiştir: "*Hikâye edildiğine göre, Sultan İkinci Bayezid'in turnağı arasına bir hasır çöpü batmıştır. Hemen cellatları çağırıp bundan böyle kimsenin turnağına kamış yürütmekle işkence etmemelerini emretmiştir.*" (Kınalızâde Ali Efendi, 2020, s. 416). Ayrıca, verilen örnekler Osmanlı'nın yanı sıra başka milletleri de kapsar. "*Abbâsîleri iktidara getiren Ebû Müslim Horasânî, karar ve sebatla, sır saklamakta ve düşmanının sırrını bilmekle meşhurdu.*" (Kınalızâde Ali Efendi, 2020, s. 406) ve "*Nakledildiğine göre Halife Memûn'un Bağdat'ta, gizli haberleri kendisine ulaştıran yüz adamı vardı. Bunlara hususi maaş verirdi. Devlet erkânı bile onları bilmezdi.*" (Kınalızâde Ali Efendi, 2020, s. 406) gibi ifadeler buna örnek olarak gösterilebilir.

Öğütler soyut ve teoriktir; müellif olabilecek olandan çok, olmasını umduklarını yazmıştır. Örneğin, kitabın üçüncü kısmında geçen "*Yetişmiş devlet başkanı bilgili doktora benzer. Halk da beden gibidir. Doktorun beden hastalıklarının neler olduğunu bilmesi gerekir. Hastalığın sebepleri ve tedavi çarelerini de doktor bilmelidir.*" (Kınalızâde Ali Efendi, 2020, s. 389) cümleleri bunu gösterir niteliktedir. Elbette ki uygulanabilir öneriler de mevcuttur ancak Lutfi Paşa'nın devlet adamlığı konumundan ileri gelen pratikliğine Kadı Kınalızâde'de pek rastlanmaz.

Eserin ilk bölümünün Osmanlı zamanında defalarca kez basılmış ve okullarda okutulan ahlak derslerinde esas kaynak olarak görülmüş olması göz önünde bulundurulduğunda, siyasetnamenin "ahlak kitabı" mahiyetinin ağır bastığını söylemek yanlış olmaz. Kısacası, ilmiye sınıfından bir müellif olan Kınalızâde'nin esere yansıttığı bakış açısı "ilmi" yani teoriktir.

3.4. Karşılaştırmalı Tahlil

Tablo 1. Müellifleri Bakımından Siyasetnameler

	Şehzade Süleyman'a Yazılan Siyasetname	Asafnâme	Ahlâk-ı Alâî
Eserin Verildiği Zaman	1512-1513 civarı	1541-1563 arasında	1564 yılında
Müellifi	Yavuz Sultan Selim	Lutfi Paşa	Kınalızâde Ali Efendi
Müellifin Mesleki Konumu	Padişah	Sadrazam (Öncesinde sancak beyi, beylerbeyi ve vezirlik)	Kadı (Öncesinde müderris, sonrasında kazaskerlik)
Müellifin Ait Olduğu Grup	Sultan	Ehl-i Örf; Seyfiye	Ehl-i Şer; İlmiye
Kime İthaf Edilmiş?	Oğlu Şehzade Süleyman'a	Kendinden sonraki veziriazamlara	Suriye Beylerbeyi Ali Paşa'ya
Ele Alınan Başlıca Konular	Hukuki yaptırımlar	Veziriazam davranışları, sefer tedbirleri, mali önlemler ve halkın durumu	Ahlak İlmi, Aile ve Devlet Ahlakı
Verilen Örneklerin Mahiyeti	-	Yalnızca Osmanlı'dan (<i>Sultanlar, vezirler, diğer ileri gelenler ve kendi deneyimleri</i>)	Osmanlı ve diğer milletlerden (<i>Arap, Yunan, Hint vs.</i>)
Yapılan Öğütlere/Hükümlere Bir Örnek	Adam öldüren kimse, öldürdüğü kimsenin yerine öldürülecektir (Karal, 1942, s. 38).	Adama göre iş değil, işe göre adam tayin edilmelidir (Uğur, 2017a, s. 12).	Devlet adamının iyi veya kötü oluşu halka tesir ve sirayet eder. Halkın durumu idarecisinin gidişat ve niyetine bağlıdır (Kınalızâde Ali Efendi, 2020, s. 374).
Genel Olarak Öğütlerin/Hükümlerin Niteliği	Somut ve pratik (uygulanabilir)	Somut ve pratik (uygulanabilir)	Soyut ve teorik (kuramsal)
Vücut Uzuvarları-İdari Mekanizma Arasında Yapılan Teşbihler	-	-	"Amir uzuv-diğer uzuvlar" ile "idareci (yönetici) insanlar-idare edilen insanlar" arasında benzetme ilişkisi kurulmuş.
Ayet, Hadis, Atasözü, Şiir, Hikâye vb. Alıntılar Yapılmış mı?	Hayır	Yalnızca birkaç ayete yer verilmiş.	Fazlasıyla kullanılmış.
İslam Tarihinin Önemli Kişilerinden Örnekler Var mı?	Hayır	Hayır	Evet
Anasır-ı Erbaa (Su, Ateş, Hava, Toprak) Gibi Felsefi Konular ile Başlayan Uzun Bir Giriş Yer Verilmiş mi?	Hayır	Hayır	Evet
Dil ve Anlatım Özellikleri	Yalın, açık, kısa	Sade, öz, akıcı, kısa	Süslü, edebî, uzun
Anlatımın Ağır Basan Yönü	İdare sanatı ve cezai hükümler	İdare sanatı	Ahlaki nasihat
Hâkim Bakış Açısı	Hukuki ve pratik	Pratik	İlmi/Teorik
Eserin Mahiyeti	Ceza kanunnamesi niteliğinde	Uygulamaya dönük bir kılavuz özelliğinde	Ahlak kitabı vasfında

4. SONUÇ

Doğası gereği birer toplumsal varlık olan insanlar tarih boyunca birlikte yaşamaya ihtiyaç duymuş ve bu gereksinim bir yönetici seçme eğilimini beraberinde getirmiştir. Böylece yöneten ve yönetilen olmak üzere iki ayrı grup meydana gelmiştir. Elbette ki toplumun idaresi her zaman sorunsuz işlememiş, yönetimde

zaman zaman problemler ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda devletler, yaşanan olumsuz durumlar karşısında çözümler aramış, bazı dönemlerde toplumların önde gelen düşünürleri idarede yetkili kişilere öğüt verici ve yol gösterici nitelikte metinler hazırlayıp sunmuşlardır. İşte bu tür kaynaklar “siyasetname” olarak adlandırılmaktadır.

Siyasetname geleneği dünya tarihinin çoğu döneminde ve coğrafyasında var olmuştur. Doğu’da “andarzname” ve “pendname”, Batı’da “hükümdar aynaları (mirrors for princes)” adı altında birçok eser kaleme alınmıştır. Osmanlı’da da bu geleneğe büyük önem verilmiş; önceleri daha çok çeviri yoluyla, sonrasında ise telif eserler ile alanda ilerlemeler kaydedilmiştir. Müelliflerin yaşadıkları dönemler içerisindeki konulara değişik bakış açıları ile eğilmeleri ayrıca dikkat çeken bir husustur. Prof. Dr. Ahmet Uğur, “*Osmanlı Siyâset-Nâmeleri*” adlı kitabının bir bölümünde bu noktaya değinerek bir tahlil ortaya koymuştur. Analizinde müellifleri başlıca üç gruba ayırmıştır. “İlim adamları”, “devlet adamları” ve “sultanlar” olmak üzere yaptığı sınıflandırmasında, eserlerin mahiyetini sırasıyla “ilmî”, “pratik”, “sosyal veya hukuki” olarak saptamıştır. Bu bağlamda, müelliflerin bakış açılarına göre üç ayrı siyasetname türünden söz edilebilmektedir.

Makalede, farklı siyasetname türleri kapsamında üç eser seçilmiş, seçilen bu eserler üzerinden aralarındaki farklılıklar mukayeseli olarak tetkik edilmiştir. İncelemeye göre, “seyfiye” sınıfından Sadrazam Lutfi Paşa olaylara “pratik” açıdan bakarken, “ilmiye” grubuna dâhil Kadı Kınalızâde Ali Efendi daha “teorik” perspektife sahip bulunmaktadır. “Padişah” Yavuz Sultan Selim ise kanunname niteliğinde bir metin sunmuş, “hukuki ve pratik” bir bakış sergilemiştir. Kısacası, siyasetnameler yazarların müktesebatı bağlamında şekillenmiştir. Dolayısıyla varılan nokta, müelliflerin buldukları konumun eserlerine yansıdığı şeklindedir ve netice itibarıyla Uğur’un tespitleri ile örtüşmektedir. Sonuç olarak; tarihe dair değerli bir belge olan bu kaynaklar, idare alanı için de kayda değer bilgiler sunmakta ve günümüze ışık tutmaktadır.

Makale ile ilgili notlar

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmemektedir.

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın tüm süreci, beyan edilen tek yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Adalıoğlu, H. H. (2009). Siyâsetnâme. *TDV İslâm ansiklopedisi*. TDV yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/siyasetname#1>
- Aksoy, A. (2019). *Yönetim ahlâkı bağlamında Osmanlı siyasetnamelerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Aksoy, H. (2002). Kınalızâde Ali Efendi. *TDV İslâm ansiklopedisi*. TDV yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kinalizade-ali-efendi>
- Akyüz, Y. (2016). Siyasetnâmelerde devlet başkanı-devlet-halk/teba ilişkisinde metaforik kullanımlar. *Mütefekkir*, 3(5), 85-99.
- Ali Emirî. (2017). Takdîm. A. Uğur (Ed.) içinde, *Asafnâme* (1. baskı, ss. 15-21). Büyüyenay Yayınları.
- Altay, A. (2011). Klâsik dönem Osmanlı siyasetnâme geleneğine genel bir bakış. *Turkish Studies*, 6(3), 1795-1809.
- Atar, F. (2010). Şürût ve Sicillât. *TDV İslâm ansiklopedisi*. TDV yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/surut-ve-sicillat>
- Cerrah, L. (2019). Siyasetname’de din-devlet ilişkisi: İktidarın kaynağı bağlamında bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(Özel Sayı), 1995-2011.
- Doğan, C. (2013). 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı siyasetnâme ve ahlâknâmelerinde İbn Haldûnizm: Kınalızâde Ali Efendi, Kâtip Çelebi ve Na’imâ örnekleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(27), 197-214.
- Döşemetaş, Ö. (2018). Sadrazam Lütü Paşa’nın hayatı ve ilmi kişiliği. *Anasay*, (5), 33-50.
- Emecen, F. (2009). Selim I. *TDV İslâm ansiklopedisi*. TDV yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/selim-i>
- Erturgut, R. ve Soyşekerci S. (2010). Dokuzuncu Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim’in dönüştürücü liderlik davranışlarının incelenmesi. *Turkish Studies*, 5(2), 964-985.
- Güneş, B. (2020). Kınalızâde Ali Efendi. B. Güneş (Ed.) içinde, *Ahlâk-ı alâi ve devlet ahlakı* (1. baskı, ss. 11-19). Çağdaş Kitap.
- İpşirli, M. (1991). Âsafnâme. *TDV İslâm ansiklopedisi*. TDV yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/asafname>
- İpşirli, M. (2003). Lütü Paşa. *TDV İslâm ansiklopedisi*. TDV yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/lutfi-pasa>
- Kahraman, A. (1989). Ahlâk-ı Alâi. *TDV İslâm ansiklopedisi*. TDV yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahlak-i-alai>
- Karal, E. Z. (1942). Yavuz Sultan Selim’in oğlu Şehzade Süleyman’a Manisa sancağını idare etmesi için gönderdiği siyasetnâme. *Belleten*, VI(21-22), 37-44.
- Keskintaş, O. (2016). *Osmanlı Devleti döneminde yazılan siyasetnâmelerde adalet, ahlâk ve nizâm düşüncesi üzerine bir inceleme* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Kınalızâde Ali Efendi. (2020). Ahlâk-ı alâi ve devlet ahlakı. B. Güneş (Ed.) içinde, *Ahlâk-ı alâi ve devlet ahlakı* (1. baskı, ss. 69-439). Çağdaş Kitap.
- Levend, A. (1963). Siyaset-nameler. *Türk Dili Araştırmaları Yılığı-Belleten*, 10, 167-194.
- Lütü Paşa. (2017). Asafnâme. A. Uğur (Ed.) içinde, *Asafnâme* (1. baskı, ss. 23-49). Büyüyenay Yayınları.

- Sehî Beg. (2017). *Heş bihişt*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim tarihi: 30 Nisan 2021, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bihistpdf.pdf?0&_tag1=03EE5380B678F1063BF0A9ED54D2FA0DD771F0E5&crefer=AFE5F1F66F360F4C736661749BFA474BBD35CA3511AE0DA4695A8189A1D68A53
- Süllü, Z. (2017). Siyasal iletişim açısından tarihi metinler olarak Selçuklu ve Osmanlı dönemi siyasetnameleri: Nizam'ül Mülk'ün siyasetnamesi ve Koçi Bey risalesi bağlamında siyasal iletişimin tarihsel kökenleri. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 2(1), 47-62.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2019). Çuhadar. *TDK Sözlükleri*. Erişim tarihi: 10 Mayıs 2021, <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2019). Müteferrika. *TDK Sözlükleri*. Erişim tarihi: 10 Mayıs 2021, <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2019). Siyasetname. *TDK Sözlükleri*. Erişim tarihi: 5 Mayıs 2021, <https://sozluk.gov.tr/>
- Uğur, A. (1992). *Osmanlı siyaset-nâmeleri* (1. baskı). Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Uğur, A. (2017a). Asafnâme. A. Uğur (Ed.) içinde, *Asafnâme* (1. baskı, ss. 11-14). Büyüyenay Yayınları.
- Uğur, A. (2017b). Lütfi Paşa ve Asafnâmesi. A. Uğur (Ed.) içinde, *Asafnâme* (1. baskı, ss. 7-11). Büyüyenay Yayınları.
- Unan F. (2017). Yavuz Sultan Selim Han. F. Unan ve C. Buyar (Eds.) içinde, *Türk Tarihinden Seçme Şahsiyetler* (ss. 215-222). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Yalçınkaya, M. A. (2019). Kınalızâde Ali Efendi'nin Münşeât'ındaki Türkçe şiirleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(3), 401-438.
- Yıldırım, A. (2018). *Türk yönetim geleneğinde siyasetnameler: Nizamü'l-Mülk'ün Siyasetname eserinin yöneten-yönetilen ilişkileri çerçevesinde incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Yılmaz, C. (2003). Osmanlı siyaset düşüncesi kaynakları ile ilgili yeni bir kavramsallaştırma: Islahatnâmeler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(2), 299-338.
- Yılmaz, C. (2009). Siyâsetnâme. *TDV İslâm ansiklopedisi*. TDV yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/siyasetname#2-osmanli-donemi>
- Yiğit, Y. S. (2019). *Türk-İslam geleneği siyasetnamelerinde mukayeseli bürokrasi anlayışı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacı Bayram Veli Üniversitesi.